

CEZA ALGISININ UYUŞTURUCU KULLANIMI ÜZERİNDEKİ CAYDIRICI ETKİSİ: BURSA İLİ ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA YAPILAN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

The Deterrent Effect of Perceived Punishment on Illicit Drug Use: A Field Study in High Schools of Bursa

Yavuz ÖZCAN*

Osman DOLU**

Serdar Kenan GÜL***

Özet

Son iki yüz yılda ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinin geçerli ceza adalet sistemleri üzerinde etkili olmuş önemli bir kriminolojik görüş olan caydırıcılık teorisinin geçerliliğine ilişkin yapılan pek çok uluslararası araştırmaya rağmen, Türkiye’de bu konu ampirik çalışmalara konu olmamıştır. Bu çalışma ile caydırıcılık teorisinin kesinlik, şiddetlilik ve hızlılık ilkeleri çerçevesinde Bursa ilinde lise öğrenimine devam etmekte olan toplam 500 öğrenci üzerinde bir anket uygulanmış ve cezaların uyuşturucu kullanımı üzerindeki caydırıcı bir etkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Çoklu lojistik regresyon analizi sonuçları, uyuşturucu madde kullanan birisini okul idaresinin fark etme olasılığının yüksek olduğuna ilişkin kanaat ile madde kullanımı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Yani, öğrencileri uyuşturucu madde kullanmaktan uzaklaştıran en önemli faktör okul yönetiminin bu durumdan haberdar olması çıkmıştır. Araştırma sonuçları ayrıca, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha az uyuşturucu kullanma olasılığının olduğunu; disiplinsiz davranışların, suç ve şiddet olaylarının yüksek olduğu okullarda bulunan öğrencilerin de diğer okullarda bulunan öğrencilere göre uyuşturucu kullanma oranının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Makalenin sonuç bölümünde araştırma bulgularının okullarda suç ve madde kullanımıyla mücadele noktasında işaret ettiği bir takım öneriler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Caydırıcılık, Kesinlik ilkesi, Hızlılık ilkesi, Şiddetlilik ilkesi, Uyuşturucu kullanımı.

* Dr., Malatya Emniyet Müdürlüğü, yavuzozcan34@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Polis Akademisi Suç Önleme Araştırma Merkezi, odolu@pa.edu.tr

*** Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Yönetimi Araştırma Merkezi Müdürü, skgul@pa.edu.tr

Abstract

Deterrence theory has been a highly influential criminological perspective on the criminal justice systems in the world, particularly in the USA and European countries for the last two hundred years. Despite many international studies on validity of the deterrence theory, there is a lack of empirical research in Turkey. With this study, we aimed to test deterrence theory with its certainty, severity, and swiftness components through a survey on a sample of 500 high school students from Bursa to see whether deterrence based school policies have any impact on illicit drug use among these students. The results of the multiple logistic regression analysis showed that there is a negative relationship between perceived high probability of the detection of a drug user by the school administration and substance use. In other words, the most important factor that keeps students away from drug use is the high probability of detection by the school administration. Further, the findings revealed that female students are less likely than males, and students of high risk schools, which were identified as having a rate of violence, non disciplinary behaviors and criminal incidents, are more likely than students of lesser risk schools to use illicit drugs. In conclusion, several policy implications are suggested regarding illegal drug use in schools.

Key Words: Deterrence, Certainty, Swiftness, Severity, Drug use.

Giriş

Kriminoloji biliminde Klasik Okul olarak bilinen felsefenin merkezinde yer alan ve insanı kâr ve zarar hesabı yapan rasyonel bir varlık olarak gören bakış açısı, son iki yüz yılda ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinin ceza adalet sistemleri üzerinde etkili olmuş önemli bir perspektiftir. Bu sebeple, günümüzde yürütülen suç önleme ve mücadele çalışmalarının büyük oranda bu minval üzerinde yükselmeye devam ettiği görülmektedir.

İnsanı rasyonel, hedonist ve kendini düşünen bencil bir varlık olarak gören Klasik Okula göre suç; bireylerin bilerek ve isteyerek gerçekleştirdikleri rasyonel bir tercihtir. Zira suç, pek çok alternatif arasında getirisi ve faydaları çok, riskleri ve zararları az bir alternatiftir (Dolu, 2009). Klasik Okula göre suçları önlemenin en kestirme yolu “suçun maliyetini artırarak suçu rasyonel bir tercih olmaktan çıkarmak” (Dolu, 2009:89) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceza ve caydırıcılık eksenli suç önleme ve

mücadele modellerinde bulunan pek çok sınırlılığa (Dolu ve Büker, 2009) rağmen, kurgulanan modelin basitliğı Klasik Okul argümanlarını dünya çapında büyük bir popülerliğe ve yaygınlığa ulaştırmıştır (Teorinin farklı suç türlerine nasıl uygulandığını görmek için bkz: Gül, 2009).

Batı dünyasında bu teoriyi test etmek amacıyla sayısız çalışma yapılmasına rağmen, ölkemizde yapılan az sayıda teorik çalışmalar olmakla birlikte (örneğin bkz: Dolu, 2009, Dolu ve Büker, 2009; Kızmaz, 2006; Kızmaz, 2007), ampirik olarak yapılan çalışma yok diyebiliriz. Bu yönüyle yapılan ilk araştırma olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, caydırıcılık teorisinin daha önce yapılmış olan teorik ve ampirik çalışmalar ışığında cezaların kesinliğı (*certainty*), şiddetliliğı (*severity*) ve hızlılığına (*celerity/swiftness*) ilişkin algının genel olarak suç işleme davranışı üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Bu doğrultuda, caydırıcılık teorisinin okullarda işlenen suçları önleme noktasındaki etkisi Bursa ilinden bir grup lise öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmadan elde edilen verilerle test edilecektir. Ölkemizde yapılan kriminolojik araştırmaların genel olarak son derece sınırlı olması bir yana, caydırıcılık teorisinin okullarda işlenen suçları önleyici kapasitesinin ne olduğuna ilişkin literatürde yapılan çalışmaların azlığı bu araştırmayı daha önemli bir hale getirmektedir.

Bu çalışmada caydırıcılık teorisi, cezaların kesinliğı, şiddetliliğı ve hızlılığı ilkeleri çerçevesinde test edilmiştir. Ayrıca caydırıcılığın; sosyal etki, algının sabitliğı problemi ve caydırıcılığın demografik özelliklerle ilişkisi irdelenmektedir. Sonra, ceza algısının uyuşturucu kullanımı üzerindeki caydırıcı etkisini ölçmeyi amaçlayan Bursa ili ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören liseli gençler üzerinde uygulanan anket çalışmasından elde edilen veriler analiz edilmiştir. Makale, elde edilen bulgular ışığında yapılan değerlendirmelerin yer aldığı sonuç ve öneriler kısmıyla tamamlanmaktadır.

1. Caydırıcılık Teorisi

Caydırıcılık yaklaşımı, ilk olarak 1764 yılında Beccaria (2003) tarafından ortaya konan “caydırıcılığın meydana gelmesi için, suç işlemeyi düşünen kişilerin bu davranışları sonucunda göreceğı cezanın elde etmeyi umduğu faydadan çok daha fazla olmasıyla birlikte bu cezaların kesin, şiddetli ve hızlı olmasının yeterli olacağı” fikriyle ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre; bireyler az maliyetle çok getiri elde etmek amacıyla hareket edip

davranışlarını bu doğrultuda oluştururlar ve bu kural suç davranışı için de geçerlidir. Burada yapılması gereken suçun maliyetini arttırmak, yani yaptığı davranış sonucunda göreceği cezayı arttırmaktır. Kişi alacağı cezanın elde edeceği faydadan daha fazla olduğunu görünce, suç işlemekten vazgeçecek, yani caydırıcı etki meydana gelecektir. Beccaria (2003:47) caydırıcılığın meydana gelmesi için verilecek cezanın üç temel özelliğinin olması gerektiğini söyleyerek, bunları kesinlik, hızlılık ve şiddetlilik¹ olarak sıralamıştır. *Cezaların kesinliği*, verilecek cezanın sınırlarının tam olarak belirlenip, tam bir açıklık ve netlik içinde olup, suç işleyen kişinin de hiçbir şekilde verilecek cezadan kaçamayıp eninde sonunda bu cezayı çekeceği fikrine sahip olması şeklinde tanımlanmıştır. *Cezaların hızlılığı*, suç işleyen kişinin cezayı çekmeye başlama süreci ne kadar çabuk başlarsa cezanın etkisi de o kadar artacağı şeklinde açıklanmıştır. *Cezanın şiddetliliği* ise, işlenen suça karşı verilen ceza, işlenen suçun ağırlığı oranında olmalıdır. Yani, ceza ne çok ağır ne de çok hafif olmalıdır. Aksi takdirde, cezanın beklenen etkisi meydana gelmeyecektir.

1960'larla birlikte caydırıcılık yaklaşımı yeniden popüler olmuş ve birçok araştırmacı (Waldo ve Chiricos, 1972; Bailey, 1976; Paternoster vd., 1982; Greenberg ve Kessler, 1982; Bridges ve Stone, 1986) tarafından genel ve özel caydırıcılık şeklinde daha derinlemesine ele alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, Dolu (2009:105-106) bu kavramlara ilişkin şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

Özel caydırıcılık ile kişinin adalet mekanizmaları tarafından yakalanması ve/veya sonrasında ceza alması sonucunda kendisinin daha sonra suç işlemekten vazgeçeceği, genel caydırıcılıkla ise suçlunun adalet mekanizmaları tarafından yakalanması ve ceza alması durumunda bunu görenlerin suç işlemekten vazgeçeceği öngörülmüştür. Böylece cezaların, özeld birey üzerinde ve genelde de toplum üzerinde etkili olacağı ve insanları suçtan caydıracağı varsayılmıştır.

Caydırıcılık teorisi birçok araştırmacı tarafından test edilmiştir. Özellikle caydırıcılık doktrini temelde algısal bir teori olarak, yani cezaların kesinliği, şiddetliliği ve hızlılığının algısı, kişinin ceza tehdit algısını oluşturarak, onları yasaklanan davranışları yapmaktan alıkoyar şeklinde kabul edildikten sonra, cezaların kesinliği algısı, cezaların şiddetliliği algısı, ve cezaların hızlılığı algısı ayrı ayrı ele alınarak test edilmiştir

¹ Caydırıcılık teorisi çerçevesinde ortaya atılan bu üç kavrama ilişkin Türkçe kriminoloji literatüründe farklı yazarlarca çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Ancak, kavramlarla kastedilen anlamları daha iyi ifade ettiği kanaati olduğu için Dolu'nun (2009) kavramsallaştırması tercih edilmiştir.

(Bailey, 1976; Erickson vd., 1977; Grasmick ve Brayjark, 1980; Greenberg ve Kessler, 1982; Horney ve Marshall, 1992; Lewis, 2006; Logan, 1979; Nagin ve Pogarsky, 2001; Paternoster ve Iovanni, 1986; Teevan, 1976; Paternoster vd., 1985; Waldo ve Chiricos, 1972). Bu çalışmalardaki genel varsayım; kişilerin cezaların kesinlik, şiddetlilik ve hızlılık algıları arttıkça suça karışma oranları azalacaktır şeklindedir.

Bu çalışmalar yapılırken ortaya çıkan algının sabitliği problemi, yani kesitsel desenle yapılan ampirik çalışmalarda, kişilerin o andaki algıları tespit edilirken geçmişteki işlemiş oldukları suç anındaki algıları tespit edilemediğinden, bu çalışmalarda algı değişmemiş ve sabit olarak kabul edilmiştir. Burada ortaya çıkan problemi aşmak için de birçok çalışma yapılmıştır (Saltzman vd., 1982; Paternoster vd., 1983; Paternoster vd., 1985; Pogarsky ve Paternoster, 2004; Pogarsky vd., 2005). Ayrıca, ortaya çıkan diğer bir problem olan algı ve davranış ikilemi; yani yapılan ilk araştırmalarda algının davranışı meydana getirdiği varsayımıyla hareket edilirken, davranışın da algıya etki edebileceği ihtimali göz ardı edilmiştir.

Caydırıcılık çalışmaları süreç içerisinde artarak devam ederken, bazı araştırmacılar sosyal etki (Meier ve Johnson, 1977; Paternoster vd., 1983; Williams ve Hawkins, 1986; Nagin ve Paternoster, 1991), sosyoekonomik düzey (Richard ve Tittle, 1982) ve cinsiyet farklılığı (Richard ve Tittle, 1981) gibi faktörlerin göz ardı edildiğini düşünerek bu noktalara yoğunlaşmışlardır.

1.1. Cezaların Kesinliği İlkesi

Caydırıcılığın meydana gelebilmesi için, verilecek cezalarda olması gereken özellikler içinde en önemli özellik, birçok araştırmacı tarafından (Waldo ve Chiricos, 1972; Bailey, 1976; Teevan, 1976; Erickson vd., 1977) “kesinlik” olarak kabul edilmiştir. Eğer bir kişide cezaların kesinliği algısı düşükse, o kişide cezaların şiddetliliği ve hızlılığı algısının yüksek olmasının bir anlamı olmayacaktır. Çünkü yakalanmayacağını düşünen kişi ceza almayacağından emindir. Yani, bir kişide cezaların şiddetliliği ve hızlılığı algısı ne kadar yüksek olursa olsun kesinlik algısı oluşmadan caydırıcılık da meydana gelmeyecektir (Grasmick ve Brayjark, 1980:475). Caydırıcılık yaklaşımı üzerinde çalışan bir çok araştırmacı, cezaların sahip olması gereken özellikler içinden en çok cezaların kesinliği algısına önem verdiğinden en fazla bu özelliği ampirik çalışmalarına

konu etmişlerdir. Bu çalışmaların çoğu cezaların kesinliği algısı ile suç işleme arasında negatif bir korelasyon bulunduğunu tespit etmiştir (Waldo ve Chiricos, 1972; Bailey, 1976; Teevan, 1976; Erickson vd., 1977; Paternoster vd., 1983; Paternoster vd., 1985; Horney ve Marshall, 1992). Diğer bir ifadeyle, cezaların kesinliği algısı arttıkça suç işleme oranı azalmaktadır. Buna karşılık, bazı araştırmalarda ise bu ilişkiye rastlanmamıştır (Logan, 1979; Greenberg ve Kessler, 1982; Lewis, 2006).

1.2. Cezaların Şiddetliliği İlkesi

Beccaria'ya (2003:47) göre: “İşlenen suça karşı verilen ceza, işlenen suçun ağırlığı oranında olmalıdır. Yani, ne çok ağır ne de çok hafif olmamalıdır. Aksi takdirde cezanın beklenen etkisi meydana gelmeyecektir.” Cezaların şiddetliliği üzerine yapılan 20 çalışmayı inceledikleri makalelerinde Grasmick ve Brayjark (1980:475) birkaç çalışma hariç 20 çalışmanın hiçbirinin cezaların şiddetliliği hipotezini desteklemediğini tespit etmişlerdir. Fakat bu sonuç caydırıcılık teorisinin de felsefi temellerini oluşturan “insanın acıdan kaçıp hazza ulaşmaya çalışan rasyonel bir varlık” olduğu fikri ile oldukça çelişmektedir. Onlara göre bu olumsuz sonuca ulaşan araştırmacıların iki temel yanılgısı vardır. Birincisi; caydırıcılık teorisine göre cezanın şiddetliliğinden önce cezanın kesinliği algısı yeterince yüksek değilse, cezanın şiddetliliği algısının zaten yüksek olması mümkün değildir. Çünkü yakalanmayan bir suçlu için cezanın şiddetliliğinin ne miktarda olduğu önemli değildir; yakalanmadığından o ceza ona uygulanamayacaktır. İkincisi ise; kullanılan ölçek geçersizdir. Çünkü sorulara cevap veren kişiler yakalanmayacaklarına inandıkları için cezanın şiddetliliği ile ilgili sorulara kendilerini konu dışı bırakıp başkalarıyla ilgili düşünüp de cevap vereceklerdir. Dolayısıyla, kendilerinin çekeceği bir acıyı düşünmeyeceklerdir.

Grasmick ve Brayjark (1980) yukarıdaki yanılgılardan kurtulmak için yeni bir araştırma sorusu oluşturmuşlardır. Katılımcıların cezaların şiddetliliği algısı ölçülürken, kesinlik algısı ile bağlantılı olarak “X suçundan ötürü yakalanmış olsanız, ceza evine girme ihtimaliniz ne kadardır?” gibi yeni sorular oluşturulduğunda, gerçekten de katılımcılardan elde edilen verilerin analizi sonucunda cezaların şiddetliliği algısı ile suç işleme arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Grasmick ve Brayjark'ın (1980) yanında aynı sonuca, Teevan (1976) ile Paternoster ve Iovanni (1986) gibi araştırmacılar da ulaşmışlardır. Fakat bu alanda yapılan diğer araştırmalarda cezaların şiddetliliği algısı ile suç işleme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır (Waldo ve Chiricos, 1972; Lewis, 2006).

1.3. Cezaların Hızlılığı İlkesi

Son otuz yıldır yapılan caydırıcılık çalışmalarının büyük çoğunluğu cezaların kesinliği ve şiddetliliği ile ilgilidir (Bailey, 1976; Teevan, 1976; Erickson vd., 1977; Logan, 1979; Grasmick ve Brayjark, 1980; Greenberg ve Kessler, 1982; Paternoster vd., 1985; Paternoster ve Iovanni, 1986; Horney ve Marshall, 1992; Lewis, 2006). Cezaların caydırıcılığı konusunda kesinliğin, şiddetliliğe göre daha etkili olduğu da yapılan bu çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Beccaria'nın (2003) caydırıcılık teorisine bakıldığında, caydırıcılığın üç temel bileşeni olan kesinlik, şiddetlilik ve hızlılığa aynı derecede önem verdiği görülmektedir. Bununla birlikte yukarıda bahsedildiği üzere, araştırmacılar tarafından “kesinlik” ve “şiddetliliğe” önem verilirken “hızlılığa” gerekli önem verilmeyerek ihmal edilmiştir. Yapılan çalışmaların genelinde, cezanın kesinliği konusunda caydırıcılık teorisine tutarlı sonuçlar elde edilirken (Waldo ve Chiricos, 1972; Bailey, 1976; Teevan, 1976; Erickson vd., 1977; Paternoster vd., 1985; Horney ve Marshall, 1992) cezaların şiddetliliği konusunda (Waldo ve Chiricos, 1972; Lewis, 2006) ve cezaların hızlılığı (Nagin ve Pogarsky, 2001) konusunda elde edilen sonuçlar genelde caydırıcılık teorisini çok da desteklemeyen, yeterli olmayan ve tutarsız olarak ortaya konmuştur.

Caydırıcılığı oluşturan kesinlik, hızlılık ve şiddetlilik ilkelerinin tek tek yaptıkları caydırıcı etki bir yana, asıl caydırıcı etkinin bu üç değişkenin bir araya gelmesiyle meydana geleceğine ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Bu noktada Dolu (2011:103), caydırıcılığı bu üç faktörün bileşik/kompozit etkisi olarak tarif etmektedir. Yani, bu üç bileşenin herhangi birinde meydana gelecek azalma veya artış, doğrudan caydırıcı etki üzerinde azalma veya artış şeklinde kendini gösterecektir. Dolayısıyla, yazar bu üç bileşenin birden var olduğu bir modelin daha yüksek bir caydırıcılık anlamına geleceğini savunmaktadır.

Caydırıcılık teorisi ile öngörülen cezai yaptırımların suç önleyici etkisinin sınırlı olduğuna ilişkin çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Dolu ve Bükler, 2009). Ayrıca, suçların önlenmesi noktasında toplumun birey üzerindeki etkisinin de göz ardı edilmemesi gerektiği hususu literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

2. Caydırıcılık ve Algının Sabitliği Problemi

Saltzman ve arkadaşları (1982:175) daha önce yapılan caydırıcılık çalışmalarının ciddi bir problemi olduğunu kabul ederek, bu problemi aşmaya çalışmışlardır. Onlara göre problem şudur; kişilerin caydırıcılık algıları anlaşılmaya çalışılırken sorulan sorular genellikle “ x suçunu işlediğin takdirde yakalanma ihtimalin ne kadardır?” ve arkasından da “daha önce böyle bir suç işledin mi?” şeklinde olmaktadır. Burada kişinin o andaki ceza algısı öğreniliyor fakat suç işlenmiş olsa bile geçmişte işlenmiş olduğundan suç işlenmeden önceki geçmişteki algısı öğrenilemiyor. Buradan da, “nedensellik” problemi ortaya çıkıyor. Öngörülen fikir genellikle, cezaların algısının, sonrasında davranışı etkileyeceğidir. Fakat daha önce işlemiş olduğu suçun o andaki algısını etkileme ihtimali gözden kaçırılmaktadır. Saltzman vd. (1982:177) bu problemi aşmak için, daha önce yapılan kesitsel desen araştırmalarının aksine zaman serisi şeklinde veri toplanması gerektiğini savunmuştur. Yazarlar, 1974-1975 öğretim yılında büyük devlet üniversiteleri içinden rastgele seçilen bir üniversitede yine rastgele seçilen %49’u erkek, %51’i kız olan 300 öğrenciye, hırsızlık, esrar kullanma ve karşılıksız çek yazma suçları üzerinden cezaların kesinliği algısını ölçen anket uygulanmıştır. Anket tam 1 yıl sonra aynı kişilere tekrar uygulanmıştır. Bu noktada, iki zaman dilimi arasında, katılımcıların cezaların kesinliği algıları düzeylerinde herhangi bir değişikliğin olup olmadığına bakma imkânı doğmuştur. Elde edilen veriler analiz edildiğinde, beklendiği gibi, katılımcıların algılarının sabit olmadığı ve anlamlı bir şekilde değişime uğradığı tespit edilmiştir.

Caydırıcılık çalışmalarına bakıldığında, “algı mı davranışı etkiler, yoksa davranış mı algıyı etkiler?” soruları tartışılmıştır (Saltzman vd., 1982; Paternoster vd., 1983; Paternoster vd., 1985). Bu noktada, Pogarsky ve Paternoster’in (2004) bu iki yaklaşımdan farklı bir model önerdiğini görmekteyiz. Yazarlara göre, ceza tehdidine ilişkin algı, bireylerin deneyimleri sonucu meydana gelen tepkiler tarafından sürekli olarak değişime uğramaktadır. Burada kişinin sahip olduğu bilgi ve bilinç sürekli olarak güncellenmektedir. Yani ceza tehdidine ilişkin algı, statik olmaktan çok dinamik bir şekilde, kişilerin bir süreç içinde çok çeşitli olarak yaşadıkları deneyimlerin sonucunda oluşan tepkilere göre devamlı olarak değişikliğe uğramaktadır. Kişilerin ceza tehdit algılarının modifikasyonu ve dönüşümü, bir suça karışıp karışmamalarından bağımsız olarak etkiye maruz kalmaktadırlar. Bu etki halk arasındaki enformasyon akışından gelebileceği gibi, akran çevresindeki bilgilendirmeler sonucundan da gelebilir. Burada caydırıcılık çalışmalarındaki, algısal ve deneysel yaklaşımdaki, algı-davranış veya davranış-algı sıralamasında,

doğrusal bir sıralamadan ziyade dönüşümsel, yani enteraktif bir etkileşim söz konusudur.

Bu araştırmada, daha sonraki yıllarda yapılan bazı araştırmalarda (Pogarsky vd., 2005) ortaya çıkan, algının çok da değişken olmadığı ve dikkate değer bir şekilde değişime uğramadığı şeklindeki sonuçları göz önünde bulundurarak, zaman serisi şeklinde veri toplayarak katılımcıların algılarındaki değişimi ölçme gereği duyulmamıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi kesitsel yöntemdir. Veriler deneklerden tek bir seferde alınmıştır. Çalışmanın hedef kitlesi liselerdeki gençlerdir. Araştırmanın evreni, Bursa'daki liseler olup tüm liselerde veri toplaması yapılması çok mümkün olmadığından, Bursa Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğünden yetkililerle görüşülerek suç, güvenlik ve disiplin gibi faktörler göz önünde bulundurularak ve evreni temsil ettiği düşünülen toplam dört okul seçilmiştir. Yukarıda bahsedilen faktörlerle birlikte, içinde bulunduğu muhitin suç ve sorunlu olma durumu dikkate alınarak dört farklı muhitten dört okul seçilmiştir. Daha sonra, geliştirilen anket her okuldan 9, 10, 11 ve 12. sınıflar arasından rastgele seçilen birer şubeye rehberlik hocalarının nezaretinde uygulanmıştır. Toplamda anket uygulanan öğrenci sayısı 500 olarak gerçekleşmiştir.

3.1. Değişkenler

3.1.1. Bağımlı Değişken

Uyuşturucu Kullanımı

Uyuşturucu kullanımıyla ilgili ankette şu soru yer almıştır: “Liseye başladığınızdan beri uyuşturucu kullandınız mı?”. Bu soruya öğrencilerin %6,3'ü evet, %93,7'si (468) hayır cevabını vermişlerdir.

3.1.2. Bağımsız Değişkenler

Yaş

Ankete katılan toplam 500 öğrencinin yaş ortalaması 16,4'tür. En küçük yaş 14, en büyük yaş ise 21'dir.

Cinsiyet

Araştırmaya katılan öğrencilerin %56,5'i (278) bayan, %43,5'i ise erkektir.

Yüksek Riskli Okul

Okulun kendisi ve içinde bulunduğu muhitin suç, güvenlik ve genel disiplin durumu açısından durumu değerlendirilmiş ve belirlenen dört okul bu sorunların bulunma durumuna göre 1'den 4'e kadar sıralanmış ve en kötü durumdaki okul "yüksek riskli okul" olarak isimlendirilmiştir. Analize katılan yüksek riskli okul için ayrı bir değişken oluşturulmuş ve "1" yüksek riskli okul, "0" ise diğer okulları ifade edecek şekilde kodlanmıştır. Yüksek riskli okullarda okuyan öğrenciler toplam öğrencilerin %20'sini oluşturmaktadır (100 öğrenci).

Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanımını Fark Etme İhtimali

Bu durum ankette şu soru ile tespit edilmiştir: "Bu olayın (uyuşturucu) arkadaşların tarafından okul idaresine bildirilme olasılığı ne kadardır?" 4'lü Likert tipi seçeneği olan bu soruya öğrencilerin %17,5'i "Kesinlikle böyle bir olasılık yok" şeklinde cevap verirken %45,42'ü "Çok küçük bir olasılık" demişlerdir. "Yüksek bir olasılık" diyenlerin oranı %26,6 iken "kesinlikle şikâyet edirim" diyenlerin oranı ise %10,5'dir.

Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanan Öğrenciye Ceza Verme İhtimali (Kesinlik)

"Okul idaresinin olaydan haberdar olması halinde size ceza verme ihtimali ne kadardır?" sorusunun cevap seçeneği ankette 1 (en düşük ihtimal), 10 (en yüksek ihtimal) olarak 10'lü Likert ölçeği şeklinde yer almıştır. Katılımcıların bu soruya vermiş oldukları ortalama değer 7,2; Medyan (tam ortadaki değer) 8 ve Mod (en çok tekrarlanan değer) 10'dur. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların %32,7'si (159 öğrenci) okul idaresinin uyuşturucu kullanan öğrencilere ceza verme olasılığını "10=en yüksek ihtimal" seçeneğini işaretlemiş iken %7,6'sı "en düşük ihtimal" demişlerdir.

Okul İdaresinin Vereceği Cezanın Miktarı (Şiddetlilik)

Ankette ceza miktarı şu soru ile ifade edilmiştir: “Sizce bu tür olaylar karşısında okul idaresi tarafından verilecek cezanın miktarı nedir?”. Deneklerin vermiş oldukları cevaplar sırasıyla şöyledir: Çok ağır bir ceza (%21,4); Ağır bir ceza (46,1); Çokta kötü olmayan bir ceza (%21,4); Önemsenmeyecek bir ceza (%5,7) ve Hiçbir ceza (5,3) şeklindedir.

Okul İdaresinin Cezalandırma Süresi (Hızlılık)

Bu değişken veri toplama aracında şu soru ile ölçülmüştür: “Okul idaresinin bütün bu işlemleri gerçekleştirme süresi sizce ne kadar zaman alır?”. Cevap seçenekleri 1-Çok kısa bir süre’den 5-Çok uzun bir süreye varan 5’li Likert tipindedir. Katılımcılar en fazla oranla (%34,5) “kısa bir süre” seçeneğini işaretlemişlerdir. İkinci olarak %31,2 ile “uzun sayılmayacak bir süre” gelmektedir. En düşük oran ise %6,7 ile “çok uzun bir süre” yer almaktadır.

Uyuşturucu Kullanma Yüzünden Hapis Cezası Alma İhtimali (Kesinlik)

Bu bağımsız değişkeni ölçmek için ankette şu soru yer almıştır: “Uyuşturucu kullanan kişinin polis tarafından yakalanmış olması halinde cezaevine girme ihtimali sizce ne kadardır?”. Cevap seçenekleri 1 (en düşük ihtimal), 10 (en yüksek ihtimal) olarak 10’lu Likert ölçeği şeklindedir. Ankete katılanların bu soruya vermiş oldukları ortalama değer 4,8’dir. Deneklerin %18,5’i “en düşük ihtimal” seçeneğini, %10,8’i ise “en yüksek ihtimal” seçeneğini işaretlemişlerdir.

Hapis Cezasının Miktarına İlişkin Algı (Şiddetlilik)

Bu değişkene ilişkin anketteki soru şu şekildedir: “Bu kişinin alacağı ceza sizce ne kadar ağır olur?”. Ankete katılan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar sırasıyla şöyledir: Çok ağır bir ceza (%10,2); Ağır bir ceza (41,4); Çokta kötü olmayan bir ceza (%31,6); Önemsenmeyecek bir ceza (%10,4) ve Hiçbir ceza (%6,3)’dür.

Ceza Adalet Sisteminin İşleyiş Hızı (Hızlılık)

“Sizce bu tür bir suçu işleyen suçlunun adalet önüne çıkarılması ne kadar zaman alır?” sorusu ile öğrencilerin bu tür bir suçu işlemeleri durumunda kendilerini ne kadar sürede adalet önünde bulacaklarını tahmin ettikleri sorulmuştur. Öğrencilerin %7,6’sı “çok kısa bir süre”, %29,2’si kısa bir süre, %30,9’u uzun sayılmayacak bir süre, %20’si uzun bir süre ve %12,3’ü çok uzun bir süre şeklinde cevap vermişlerdir.

3.2. Hipotezler

Çalışma ile temel olarak okullarda işlenen suçları önlemede cezaların etkisinin olup olmadığı ortaya konulmak istenmektedir. Bu doğrultuda, makalede aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

Yaş-Cinsiyet ve Caydırıcılık İlişkisi:

- Yaştaki artışa paralel olarak caydırıcılık algısı düşecektir.
- Kızlar erkeklere göre daha yüksek bir caydırıcılık algısına sahiptir.

Haberdar Olmanın Suç Üzerindeki Etkisi

- Bir öğrencinin uyuşturucu kullanması durumunda okul idaresinin bu durumu fark edeceği algısı öğrenciler arasında güçlendikçe uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.

Okul İdaresi Tarafından Verilmesi Muhtemel Cezalara İlişkin Kanaatlerin Suç Üzerindeki Etkisi:

- Okul yönetimi tarafından verilecek cezaların kesin olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.
- Okul yönetimi tarafından verilecek cezaların hızlı olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.
- Okul yönetimi tarafından verilecek cezaların şiddetli olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.

Adalet Mekanizması Tarafından Verilmesi Muhtemel Cezalara İlişkin Kanaatlerin Suç Üzerindeki Etkisi:

- Adalet sistemi tarafından verilecek cezaların kesin olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.
- Adalet sistemi tarafından verilecek cezaların hızlı olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.
- Adalet sistemi tarafından verilecek cezaların şiddetli olduğu algısı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı azalacaktır.

4. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, öncelikle bağımsız değişkenlerin her birini bağımlı değişkenle analize tabi tutarak basit hipotez testlerine yer verilecektir. Daha sonra ise bağımsız değişkenlerin hepsini birden tek bir model içinde analiz ederek her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde diğer değişkenlerden “bağımsız” olarak yaptığı etki görülmeye çalışılacaktır.

4.1. İki Değişkenli Analizler (İkili Lojistik Regresyon Analizleri)

Deneklere bağımlı değişken olan uyuşturucu kullanma sorusuna 1-Evet ve 0-Hayır şeklinde cevap vermeleri istendiği için analizlerde lojistik regresyon tekniği kullanılmıştır. Hipotezler test edilirken öncelikle ikili (*bivariate*) lojistik regresyon analizleri yapılmış, daha sonra bu hipotezleri bütün ilgili değişkenleri de analize katmak suretiyle çoklu lojistik regresyon analizleriyle test edilmiştir.

Tablo 1’de sunulan ikili lojistik regresyon analizinin sonucuna bakıldığında yaş ve uyuşturucu kullanma değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu görüyoruz ($p=0.00$). Yani, yaştaki artışa paralel olarak uyuşturucu kullanma olasılığı da artmaktadır. Diğer bir ifade ile, öğrencilerin yaşı arttıkça uyuşturucu kullanma ihtimali de artmaktadır.

Tablo 1: Yaş ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Yaş	0.45	0.15	0.00
Sabit	-10.27	2.69	0.00
Gözlem Sayısı	494		
LR Chi2	8.31		
Prob > Chi2	0.00		
Pseudo R2	0.03		

Tablo 2’de görülen lojistik regresyon sonuçları bize cinsiyet ve uyuşturucu kullanma arasında, sosyal bilimlerde geleneksel olarak kabul edilen 0.05 düzeyinde anlamlı bir ilişkili olmadığını söylemektedir ($p=0.09$).

Tablo 2: Cinsiyet ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Cinsiyet	-0.70	0.41	0.09
Sabit	-2.57	0.26	0.00
Gözlem Sayısı	486		
LR Chi2	2.92		
Prob > Chi2	0.08		
Pseudo R2	0.01		

Tablo 3’e bakıldığında, okul idaresinin uyuşturucu kullanan öğrencileri fark etme olasılığı ile uyuşturucu kullanma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı ($p=0.03$) ve ilişkinin yönünün negatif olduğu görülmektedir. Yani, okul idaresinin uyuşturucu kullanan öğrencileri fark etme olasılığı arttıkça öğrencilerin uyuşturucu madde kullanma olasılığı azalmaktadır.

Tablo 3: Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanan Öğrencileri Fark Etme Olasılığı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanan Öğrencileri Fark Etme Olasılığı	- 0.65	.22	0.03
Sabit	- 1.27	.46	0.00
Gözlem Sayısı	493		
LR Chi2	9.94		
Prob > Chi2	0.00		
Pseudo R2	0.04		

Tablo 4, okul idaresinin ceza verme olasılığı ile öğrencileri uyuşturucu kullanma olasılığı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir ($p=0.00$). Başka bir deyişle, okul idaresinin ceza verme olasılığındaki artışla birlikte öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığının azalmakta olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanan Öğrencilere Ceza Verme Olasılığı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Okul İdaresinin Ceza Verme Olasılığı	-0.16	0.06	0.00
Sabit	-1.73	0.38	0.00
Gözlem Sayısı	484		
LR Chi2	7.33		
Prob > Chi2	0.00		
Pseudo R2	0.03		

Tablo 5’te sunulan lojistik regresyon analizi sonuçları bize okul idaresinin uyuşturucu kullanan öğrencilere ceza vermesi durumunda cezanın miktarındaki artış ile uyuşturucu kullanma arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p=0.00$) ve negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yani, ceza miktarındaki artış beklentisi ile birlikte uyuşturucu kullanma olasılığı azalmaktadır.

Tablo 5: Okul İdaresinin Uyuşturucu Kullanan Öğrencilere Ceza Vermesi Durumunda Cezanın Miktarı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Okul İdaresinin Vereceği Cezanın Miktarı	-0.50	.15	0.00
Sabit	-0.98	.54	0.06
Gözlem Sayısı	488		
LR Chi2	9.36		
Prob > Chi2	0.00		
Pseudo R2	0.04		

Tablo 6'ya bakıldığında, analiz sonuçları bize okul idaresinin uyuşturucu kullananlara karşı cezalandırma süresindeki uzunluk ya da kısalığın, başka bir deyişle, cezalandırma hızının uyuşturucu kullanma üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir ($p=0.54$).

Tablo 6: Okul İdaresinin Cezalandırma Hızına İlişkin Algı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Okul İdaresinin Cezalandırma Hızı	-0.10	.17	0.54
Sabit	-2.44	.48	0.00
Gözlem Sayısı	488		
LR Chi2	0.37		
Prob > Chi2	0.54		
Pseudo R2	0.00		

Tablo 7'de test edilen hapse girme ihtimali ile uyuşturucu kullanma ilişkisine bakıldığında, öğrencilerden bu suçu işlemeleri durumunda hapse girme olasılığının yüksek olduğunu düşünenlerin diğer öğrencilere

kıyasla istatistiksel olarak anlamlı olarak daha düşük bir oranda uyuşturucu kullandıkları ortaya çıkmaktadır ($p=0.02$).

Tablo 7: Hapis Cezası Alma İhtimali ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Hapse girme ihtimali	-0.16	.07	0.02
Sabit	-2.06	.33	0.00
Gözlem Sayısı	480		
LR Chi2	5.78		
Prob > Chi2	0.01		
Pseudo R2	0.02		

Tablo 8’de sunulan analiz sonuçları ise, uyuşturucu madde dolayısıyla adli bir cezaya çarptırılması durumunda böyle bir kişinin ne kadar uzun bir hapis cezası alacağına ilişkin algı ile uyuşturucu kullanma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur ($p=0.00$). Verilecek hapis cezasının miktarına ilişkin beklentideki yükselişle birlikte uyuşturucu kullanma olasılığında düşüş meydana gelmektedir.

Tablo 8: Hapis Cezasının Miktarına İlişkin Algı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Hapis cezasının miktarı	-0.67	.17	0.00
Sabit	-0.65	.51	0.20
Gözlem Sayısı	488		
LR Chi2	15.08		
Prob > Chi2	0.00		
Pseudo R2	0.06		

Ceza verilirken adalet mekanizmasının ne kadar hızlı işleyeceğinin uyuşturucu kullanma üzerindeki etkisini inceleyen Tablo 9'daki analiz sonuçları bize, bu iki faktör arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir ($p=0.06$).

Tablo 9: Adalet Sisteminin İşleyiş Hızı ve Uyuşturucu Kullanma İlişkisi Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Cezalandırma sürecinde adalet sisteminin ne kadar hızlı işleyeceği	0.30	.16	0.06
Sabit	-3.74	.59	0.00
Gözlem Sayısı	487		
LR Chi2	3.40		
Prob > Chi2	0.06		
Pseudo R2	0.01		

4.2. Çok Değişkenli Analizler (Çoklu Lojistik Regresyon Analizi)

Bu kısımda, bağımlı değişken olan uyuşturucu kullanma durumu ile birebir analize kattığımız değişkenlerin tamamını birden analize dâhil ederek bu değişkenlerden hangilerinin diğerlerinden bağımsız bir etki yaptığını anlamaya çalışılacaktır. Zira ikili regresyon (*bivariate regression*) analizleriyle bağımlı değişkenlerin bağımsız değişken üzerindeki etkilerini görmekle birlikte, bu değişkenlerin bağımsız değişken üzerinde tek başlarına yaptıkları etkiyi bu metotla tespit etmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla, bu kısımda sonuçlarını tartışacağımız *çoklu lojistik regresyon analizi* (*multiple logistic regression*) ile bağımsız değişkenle ikili analize tabi tutulduğunda bağımlı değişken üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaptığı gözlemlenen değişkenlerin diğer faktörlerin varlığına rağmen hala bağımlı değişken üzerinde etkili olup olmayacakları test edilmiş olacaktır (Kategorik bağımlı değişkenlerle regresyon analizi ve çok değişkenli hipotez testlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz: Aldrich ve Nelson, 1984; Berry ve Feldman, 1985; Hardy, 1993; Liao, 1994; Wooldridge, 2003:217-256).

Tablo 10'a bakıldığında, bütün değişkenler arasında yalnızca okul idaresinin uyuşturucu kullanımını fark etme ihtimalinin ($p=0.043$), okul özelliğinin ($p=0.029$) ve cinsiyetin ($p=0.037$) uyuşturucu kullanımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaptığı görülmektedir.

Tablo 10: Uyuşturucu Kullanmayı Etkileyen Faktörler Çoklu Lojistik Regresyon Analizi

	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Sorundan Okul İdaresinin Haberdar Olması			
Okul idaresinin uyuşturucu kullanımını fark etme ihtimali	-0.73	0.36	0.043
Okul İdaresinin Caydırıcılığı			
Okul idaresinin uyuşturucu kullanan öğrenciyi ceza verme ihtimali (Kesinlik)	-0.06	0.07	0.406
Okul idaresinin vereceği cezanın miktarı (Şiddetlilik)	0.13	0.20	0.527
Okul idaresinin cezalandırma süresi (Hızlılık)	-0.14	0.19	0.471
Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılığı			
Uyuşturucu kullanma yüzünden hapis cezası alma ihtimali (Kesinlik)	-0.03	0.09	0.684
Hapis cezasının miktarı (Şiddetlilik)	-0.33	0.31	0.292
Yargı önüne çıkarılma süresi (Hızlılık)	0.41	0.27	0.130
Okul Özelliği			
Yüksek Riskli Okul	1.95	0.89	0.029
Demografik Faktörler			
Cinsiyet	-1.65	0.79	0.037
Yaş	0.28	0.20	0.160
Sabit	-5.87	3.65	0.108
Gözlem Sayısı	467		
LR Chi2	40.13		
Prob > Chi2	0.0000		
Pseudo R2	0.1890		

Bu ilişkilerin günlük hayatımızda ne anlama geldiğine bakıldığında, *cinsiyet* değişkeni kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha az uyuşturucu kullandığını göstermektedir. *Okul özelliği* değişkeni, okulun kendisi ve içinde bulunduğu muhitin suç, güvenlik ve genel disiplin durumu açısından yüksek riskli olarak değerlendirilen okulun öğrencileri, diğer okulların öğrencilerine kıyasla daha yüksek bir olasılıkla uyuşturucu kullandığını ifade etmektedir. Son ve en önemlisi, *okul yönetiminin uyuşturucu kullanımını fark edeceği* değişkeni, okul idaresinin öğrenciler tarafından uyuşturucu kullanılması durumunda bunu hemen fark edeceğini düşünen öğrencilerin diğer öğrencilerden daha düşük bir olasılıkla uyuşturucu kullandığını ortaya koymaktadır.

Uyuşturucu kullanımının okul idaresi tarafından fark edilmesi durumunda okul idaresinin ceza verme olasılığı, ne kadar ağır bir ceza vereceği ve cezalandırma sürecinin ne kadar kısa bir zamanda gerçekleşeceği gibi faktörler ile uyuşturucu kullanımı arasında ikili analizlerde (cezalandırma süresine ilişkin değişken hariç) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmişken, çoklu lojistik regresyon analizlerinde bu ilişkinin kaybolduğu görülmektedir. Aynı şekilde *uyuşturucu kullanımlarından dolayı hapis cezası alma ihtimali*, ceza miktarı ve yargı önüne ne kadar kısa sürede çıkarılacaklarına ilişkin öğrencilerin algılarıyla uyuşturucu kullanma arasında ikili analizlerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmişken, çok değişkenli analizde bu ilişkilerin geçerliliklerini yitirdikleri görülmüştür. Makaleye konu olan caydırıcı etkiyi yapacak *okul idaresi ve ceza adalet sistemi tarafından uygulanacak yaptırımlar ve cezaların etkisi* çoklu lojistik regresyon analizinde devam etmemiştir. Ne var ki, bu sonucun gerek okulların gerekse de ceza adalet sisteminin vereceği cezaların öğrencilerin uyuşturucu kullanımları üzerinde caydırıcı bir etki yapmayacakları şeklinde yorumlamaktan ziyade, araştırmanın yapıldığı grubun yaşlarının küçüklüğü ve tecrübesizlikleri göz önüne alındığında, bu deneklerin gerek okul tarafından gerekse de mahkemeler tarafından kendilerine verilmesi aşamasına daha gelmeden önce, bu çocukların okul idaresinin yaptıklarından haberdar olmasından bile korktuklarını göstermektedir. Dolayısıyla, okul idaresi veya mahkemeler tarafından ceza verilmesi aşamasına geçilebilmesi için öncelikle birilerinin olan bitenden haberdar olması gerekmektedir. Ancak bu aşamadan sonra ceza aşamasına geçilebilecektir. Bu sebeple, ikili analizlerde bağımlı değişkenle istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olan bu değişkenler analize *okul idaresinin uyuşturucu kullanımının farkına varma ihtimali* katıldığı zaman bağımlı değişken üzerindeki etkileri kaybolmuştur. Başka bir deyişle, okul idaresinin öğrencinin yanlış davranışlarından haberdar olması

cezalara açılan-yegâne değilse bile-en önemli kapı olduğu için, bu değişkenin analize girmesiyle diğer değişkenlerin gerçek bir etkisi kalmamıştır. Çünkü bu değişken, diğer değişkenlerin etkilerini bastıran ve bağımlı değişkende bir değişikliğe neden olabilme potansiyeli noktasında diğerlerinin etkisini bünyesinde barındıran bir kuşatıcılıktadır.

Tartışma ve Sonuç

Caydırıcılık teorisi, kriminoloji literatüründe en köklü görüşlerden birisidir. Bu teorinin bir parçası olduğu Klasik Okul da günümüzün en gelişmiş modern toplumlarının ceza adalet sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. 1970'lerden bu yana yeniden kuvvet kazanan caydırıcılık teorisi, modern dünyada suç önleme ve suçla mücadele stratejilerinde en temel yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu perspektiften hareketle, bu araştırma ile acaba okullarda uyuşturucu kullanma/kullanmama durumunu cezaların caydırıcı etkisiyle açıklamanın mümkün olup olmadığı test edilmek istenmiştir.

Genel olarak bakıldığında, ceza değişkeni uyuşturucu kullanımı değişkeniyle ikili olarak analiz edildiğinde cezaların caydırıcı bir etki yaptığı yönünde bulgular ortaya koymuşsa da, gerek okul idaresi gerekse de adalet mekanizması tarafından cezalandırılmanın öğrencilerin uyuşturucu kullanma davranışı üzerinde diğer faktörlerden bağımsız bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, salt ceza yaklaşımının uyuşturucu madde kullanımı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, analize katılan güçlü bir değişkenin varlığıyla oluşmuştur. Analizde istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olarak ortaya çıkan *okul idaresinin bu tür davranışları fark etme olasılığı*'nın diğer bütün caydırıcı faktörleri bastıran bir etki gücüne sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, caydırıcı tedbirlerin önemli olmadığı anlamına gelmekten öte, asıl önemli olan şeyin, öğrencilerin suç işledikten sonra başlarına neler gelebileceğini düşünmeden önce, bu tür davranışlarda bulunmayı daha en baştan hiç düşünmemeye itecek sosyal mekanizmaların kurulmasının ne denli önemli olduğuna işaret etmektedir.

Okul idaresinin okulda olup bitenlerden haberdar olma kapasitesindeki artışın öğrenciler arasında uyuşturucu kullanımı üzerinde negatif bir etki yaptığını göstermektedir. Öğrencilerin okul idaresinin böyle bir davranışta bulunulması durumunda hemen haberdar olabileceğini düşünmesi öğrencileri daha sosyal davranışlarda bulunmaya yönlendirmektedir. Bu durum, araştırma bulguları arasında en önemli sonuçlardan birisidir. Zira

ceza aşamasına geçmeye gerek kalmaksızın sırf haberdar olma olasılığının bile öğrencileri uyuşturucu gibi kötü bir alışkanlıktan uzaklaştırabildiğini göstermektedir. Öğrenciler, bu tür davranışlardan okul idaresinin haberdar olmasının doğrudan kendilerine ceza olarak yansıtacağını düşünerek bu davranışlardan uzak durmuş olabileceği gibi, okul yönetimi ve öğretmenlerinin gözünden düşmemek ve kötü bir kimse olarak bilinmek için de bu şekilde davranmış olabilirler. Sonuç hangisi olursa olsun, okul idaresinin okulda olup bitenleri izlediği ve haberdar olduğu gibi bir algının öğrenciler üzerinde suçtan uzaklaştırıcı bir etki yaptığı görülmektedir.

Araştırma ile ortaya konulan bir diğer sonuç ise uyuşturucu kullanma noktasında cinsiyetin önemli bir faktör olduğudur. Kız öğrencilerin uyuşturucu kullanma olasılığı erkek öğrencilerden çok daha düşüktür. Yani, okullarda yürütülecek uyuşturucuyla mücadele faaliyetlerinde erkek öğrencilere yönelik ilave tedbirler alınması yerinde olacaktır.

Son olarak, yüksek riskli okullarda bulunan öğrencilerin, diğer bütün faktörlerin etkisi kontrol edildikten sonra bile, diğer okullarda bulunan öğrencilerden daha yüksek bir olasılıkla uyuşturucu kullandıkları tespit edilmiştir. Bu bulguyu, uyuşturucu ve diğer zararlı alışkanlıklarla mücadele programlarında yüksek riskli okullara ayrıca önem verilmesi gerektiği şeklinde yorumlamak yerinde olacaktır. Çünkü, bu okulların içinde buldukları kötü ortam da bu okullara devam eden öğrencilerin kötü alışkanlıklar edinmesine ve suça sürüklenmesine en uygun ortamı hazırlamaktadır. Bu itibarla, bu tür okullara ve okul çevrelerine özel programların geliştirilerek buralarda gözlemlenen olumsuz şartları ortadan kaldırmanın veya iyileştirmenin yolları araştırılmalıdır. Kriminoloji literatüründe ortaya konulan pek çok araştırma resmi cezalar kadar sosyal etkilerin de birey üzerinde suç önleyici bir etki yaptığını göstermektedir (Meier ve Johnson, 1977; Paternoster vd., 1983:275; Williams ve Hawkins, 1986). Bu alanda yapılan araştırmaları değerlendiren Dolu (2010:401-402), sosyal tepkilerle kanunî cezalar karşılaştırıldığında sosyal tepkilerin, sosyal tepkilerle vicdani tepkiler karşılaştırıldığında ise vicdani tepkilerin daha yüksek bir caydırıcı etki yapacağını bildirmektedir. Yani, yazara göre ceza adalet sistemi ile gerçekleştirilmeye çalışan caydırıcı etki, sosyal kontrol mekanizmalarıyla oluşturulan caydırıcı etkinin çok gerisinde gerçekleşecektir. Dolayısıyla, suç, şiddet ve uyuşturucu madde kullanımı gibi sorunlarla baş etmede yalnızca ceza eksenli suç önleme ve mücadele stratejilerinin beklenen önleyici etkiyi gerçekleştirmede yetersiz kalacağı bilinmelidir.

Kaynakça

- Aldrich, John H. ve Nelson, Forrest D., (1984), *Linear Probability, Logit, and Probit Models*, Quantitative Applications in the Social Sciences. Series/Number: 45, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Bailey, William C., (1976), “Certainty of Arrest and Crime Rates for Major Felonies: A Research Note”, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, (July), pp.145-154.
- Beccaria, Cesare, (2003), *Suçlar ve Cezalar*, 1.baskı, Çev. Zuhal Özbayrak, Başak Matbaacılık, Ankara.
- Berry, William D. ve Feldman, Stanley, (1985), *Multiple Regression in Practice, Quantitative Applications in the Social Sciences*, Series/Number: 50, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Bridges, George S. ve James A. Stone, (1986), “Effect of Criminal Punishment on Perceived Threat of Punishment: Toward an Understanding of Specific Deterrence”, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol.23, No.3, (August), pp.207-239.
- Dolu, Osman ve Büker, Hasan, (2009), “Caydırıcılığın Sınırları: Caydırıcılık Eksenli Suç Önleme ve Mücadele Politikalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, ss.1-22.
- Dolu, Osman, (2009), “Rasyonel Bir Tercih Olarak Suç: Klasik Okul Düşüncelerinin Suçu Açıklama ve Önleme Kapasitesinin Değerlendirilmesi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 4, ss.89-120.
- Dolu, Osman, (2011), *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Erickson, Maynard L.; Jack P. Gibbs ve Gary F. Jensen, (1977), “The Deterrence Doctrine and the Perceived Certainty of Legal Punishments”, *American Sociological Review*, Vol.42, (April), pp.305-317.
- Grasmick, Harold G. ve George J. Bryjak, (1980), “The Deterrent Effect of Perceived Severity of Punishment”, *Social Forces*, Vol.59:2, (December), pp.471-491.
- Greenberg, David F. ve Ronald C. Kessler, (1982), “The Effect of Arrests on Crime: A Multivariate panel Analysis”, *The University of North Carolina Press*, pp.771-790.

- Greenberg, David F; Ronald C. Kessler ve Charles H. Logan, (1979), "A Panel Model of Crime Rates and Arrest Rates", *American Sociological Review*, Vol.44, (October), pp.843-850.
- Gül, Serdar Kenan, (2009), "An Evaluation of the Rational Choice Theory in Criminology", *Girne American University Journal of Social and Applied Science*, Vol.4, No.8, pp.36-44, http://www.gau.edu.tr/PDF-Files/JSAS_004_08/JSAS_004_08_2_Gul.pdf, (Erişim Tarihi 02.03.2011).
- Hardy, Melissa A., (1993), *Regression with Dummy Variables. Quantitative Applications in the Social Sciences*, Series/Number: 93. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Horney, Julie ve Marshall, Ineke Haen, (1992), "Risk Perceptions among Serious Offenders: The Role of Crime and Punishment", *Criminology*, Vol.30, No.4, pp.575-594.
- Kızmaz, Zahir, (2006), "Ceza veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, ss.210-231.
- Kızmaz, Zahir, (2007), "Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17, ss.44-68.
- Lewis, John A., (2006), "An Interrupted Time-Series Analysis of Pennsylvania's Zero-Tolerance Juvenile Alcohol Law", A Dissertation Submitted to the School of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, Indiana University of Pennsylvania.
- Liao, Tim F., (1994), *Interpreting Probability Models: Logit, Probit, and Other Generalized Linear Models*, Quantitative Applications in the Social Sciences. Series/Number:101, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Meier, Robert F. ve Johnson, Weldon T., (1977), "Deterrence as Social Control: The Legal and Extralegal Production of Conformity", *American Sociological Review*, Vol.42, No.2, (April), pp.292-304.
- Nagin, Daniel S. ve Pogarsky, Greg, (2001), "Integrating Celerity, Impulsivity, and Extralegal Sanction Threats into A Model of General Deterrence: Theory and Evidence", *Criminology*, Vol.39, No.4, pp.865-890.

- Nagin, Daniel S. ve Paternoster, Raymond, (1991), "The Preventive Effects of the Perceived Risk of Arrest: Testing an Expanded Conception of Deterrence", *Criminology*, Vol.29, No.4, pp.561-587.
- Paternoster, Raymond; Saltzman, Linda E.; Waldo, Gordon P. ve Chiricos, Theodore G., (1985), "Assessments of Risk and Behavioral Experience: An Exploratory Study of Change", *Criminology*, Vol.23, No.3, pp.417-436.
- Paternoster, Raymond ve Alex Piquero, (1995), "Reconceptualizing Deterrence: An Empirical Test Personal and Vicarious Experiences", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol.32, No.3, (August), pp.251-286.
- Paternoster, Raymond ve Leeann Iovanni, (1986), "The Deterrent Effect of Perceived Severity: A reexamination", North Carolina Press, pp.751-777.
- Paternoster, Raymond; Saltzman, Linda E.; Waldo, Gordon P. ve Chiricos, Theodore G., (1983), "Estimating Perceptual Stability and Deterrent Effects: The Role of Perceived Legal Punishment In The Inhibition of Criminal Involvement", *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol.74, No.1, pp.270-297.
- Paternoster, Raymond; Saltzman, Linda E.; Waldo, Gordon P. ve Chiricos, Theodore G., (1983), "Perceived Risk And Social Control: Do Sanctions Really Deter?", *Law & Society Review*, Vol.17, No.3, pp.457-479.
- Paternoster, Raymond; Saltzman, Linda E.; Chiricos, Theodore G. ve Waldo, Gordon P., (1982), "Perceptual Deterrence Research", *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Northwestcin University School of Law *PrmUdin L .S.A.*, pp.1238-1258.
- Pogarsky, Greg; Piquero, Alex R. ve Paternoster, Ray, (2004), "Modeling Change in Perceptions about Sanction Threats: The Neglected Linkage in Deterrence Theory", *Journal of Quantitative Criminology*, Vol.20, No.4, (December), pp.343-369.
- Pogarsky, Greg; Alex R. Piquero, (2003), "Can Punishment Encourage Offending? Investigating the "Resetting" Effect", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol.40, No.1, (February), pp.95-120.

- Pogarsky, Greg; KiDeuk Kim ve Ray Paternoster, (2005), "Perceptual Change in the National Youth Survey: Lessons for Deterrence Theory and Offender Decision-Making", *Academy of Criminal Justice Sciences Justice Quarterly*, Vol.22, No.1, (March), pp.1-29.
- Richard, Pamela ve Charles R. Tittle, (1982), "Socioeconomic Status and Perceptions of Personal Arrest Probabilities", *Criminology*, Vol.20, No.3-4, (November), pp.329-346.
- Richard, Pamela ve Charles R. Tittle, (1981), "Gender and Perceived Chances of Arrest", *The University of North Carolina Press*, pp.1182-1199.
- Saltzman, Linda; Raymond Paternoster; Gordonp Waldo ve Theodore G. Chiricos, (1982), "Experiential Effects: The Problem of Causal Order in Perceptual Deterrence Research", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, (July), pp.172-189.
- Teevan, James J., (1976), "Subjective Perception of Deterrence", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, (July), pp.155-164.
- Waldo, Gordon P. ve Theodore G. Chiricos, (1972), "Perceived Penal Sanction and Self Reported Criminality: A Neglected Approach to Deterrence Research", *Social Problems*, Vol.19, No.4, (Spring), pp.522-540.
- Williams, Kirk R. ve Richard Hawkins, (1986), "Perceptual Research on General Deterrence: A Critical Review", *Law & Society Review*, Vol.20, No.4, pp.545-572.
- Wooldridge, Jefferey M., (2003), *Introduction to Econometrics: A Modern Approach*, Mason, OH: South-Western, a division of Thomson Learning.